

О. С. ПУШКИН

МАЛЕНЬКІ
ТРАГЕДІЇ

«МІСТЭДВО»

О. С. ПУШКІН

МАЛЕНЬКІ
ТРАГЕДІЇ

"МИСТЕЦТВО"
1 9 4 9

Скупий рицар

**ПЕРЕКЛАД
А. ПЕРВОМАЙСЬКОГО**

С Ц Е Н А І

У вежі.

Альбер та Іван.

Альбер

Що б не було — з'явлюсь я на турнірі.
А покажи мені шолом, Іван.

(Іван подає йому шолом)

Пробитий геть, зіпсований. Не можна
Його вдягти. Новий дістати треба.
Який удар! проклятий граф Делорж!

Іван

І ви йому добряче відплатили;
Коли з стременів вибили його,
Добу він замертво лежав — навряд чи
Очунявся.

Альбер

А все ж він не при збитку;
Його нагрудник венеційський цілий,
А груди своя: шага йому не варта;
Не буде іншу купувать собі.
Чому ту ж мить шолом не зняв я з нього!
А зняв би, зняв, коли б не посоромивсь

Тих дам і герцога. Проклятий граф!
Він краще б голову мені пробив.
Одежі б треба теж... В останній раз
Всі ридарі сиділи тут в єдвабі
Ва оксамиті; в латах я лиш був
За герцогським столом. Одговорився
Тим, що на герць потрапив випадково.
А нині що скажу? О бідність, бідність!
Як серце нам принижує вона!
Коли Делорж своїм важучим списом
Пробив мені шолом і геть промчав,
А я з чолом одкритим дав остроги
Емірові моєму, знявсь, як вихор,
І кинув графа, вибивши з сідла,
Мов підлітка - пажа; коли всі дами
Схопились з місць, коли сама Клотільда,
Лице закривши, скрикнула безтямно,
І славили герольди мій удар;
Тоді ніхто не думав про причину
І сили і хоробрості моєї!
Помщавсь я за попсований шолом;
Що стало приводом геройства? — скупість —
Так! тут захворіти неважко нею,
Під одним дахом із отцем моїм.
Що бідний мій Емір?

І в а н

Він все кульгає.

На ньому ще не можна виїжджать.

А л ь б е р

Ну, нічого робить: куплю Гнідого.
Недорого і просять за коня.

І в а н

Недорого, та грошей в нас нема.

Альбер

Що ж каже той негідник Соломон?

Іван

Говорить він, що більше вже не може
Вам позичати гроші без застави.

Альбер

Застава! де ж її узять, диявол!

Іван

Я говорив.

Альбер

Що ж він?

Іван

І треться й мнеться.

Альбер

Та ти б йому сказав, що батько мій,
Мов Крез, і сам багатий, що чи рано,
Чи пізно — все моє.

Іван

Я говорив.

Альбер

Що ж?

Іван

Мнеться й треться.

Альбер

Отакее горе!

І в а н

Він сам збиравсь зайти.

А л ь б е р

Ну слава богу.

Без викупу не விுшу його.

(Стукають у двері. Входить лихвар)

Л и х в а р

Слуга покірний.

А л ь б е р

А, друзяко!

Проклятий пес, шановний Соломон,
Підходь, підходь сюди: ти, я чую,
Не віриш в борг.

Л и х в а р

Ах, милостивий рицар,
Клянусь вам: радий... та коли б я міг!
Де грошей взять? Я зубожів украй,
Все рицарям всякчас допомагавши.
Ніхто не платить. Вас хотів просить,
Частину хоч сплатили б...

А л ь б е р

Ох, розбійник!

Зважай, якби були у мене гроші,
Чи став би я возитися з тобою?
Не будь упертим, любий Соломон;
Давай червінці. Висип мені сотню,
Покіль тебе не обшукали.

Л и х в а р

Сотню!

Коли б я мав тих сто червінців!

Альбер

Слухай:

Тобі й не сором друзів із бід
Не визволять?

Лихвар

Клянусь вам...

Альбер

Годі, годі.

Тобі застави треба? Далєбі!
Що дам тобі? Хіба свинячу шкіру?
Коли б я мав щó закладать, давно
Уже б продав. Чи рицарського слова
Тобі, собако, мало?

Лихвар

Ваше слово,

Покіль живий ви, пребагато значить.
Всі схованки фламандських багачів
Воно одімкне вам, як талісман.
Але коли його передасте ви
Мені, єврею вбогому, й між тим
Самі вмрете (ох, боже збав), тоді
Воно в моїх руках подібне буде
На ключ від скриньки, кинуті в море.

Альбер

Чи ж батько мій переживе мене?

Лихвар

Як знати? Наші дні не ми рахуєм.
Учора цвів юнак — сьогодні вмер,
Аж ось його чотири старики
На плечах згорблених несуть в могилу.

Барон здоровий. Бог дасть — десять,
двадцять,
А може, й тридцять років проживе він.

Альбер

Брехня, єврей; та через тридцять літ
Мені всі п'ятдесят ударить, нащо ж
Тоді мені і гроші?

Лихвар

Гроші? — гроші
Завжди, у кожному віці нам придатні;
Але юнак в них слуг метких шукає
І без жалю їх шле туди, сюди.
Старик же бачить в них надійних друзів
І береже їх, мов зіницю ока.

Альбер

О! батько мій не друзів і не слуг
В них бачить, а панів; і сам їм служить,
І як же служить? мов алжирський раб,
Як пес цепний. В нетопленій конурі
Живе, п'є воду, їсть сухі скоринки,
Всю ніч не спить, все бігає та бреше —
А золото спокійно в скринях тих
Лежить собі. Мовчи! надійде час,
Воно мені послужить, вже не вложить.

Лихвар

Так, на труні барона, бачу я,
Пролетється більше грошей, аніж сліз.
Дай бог вам спадщини скоріше.

Альбер

Амен.

Лихвар

А можна б...

Альбер

Що?

Лихвар

Так — думав я, що засіб
Звичайний єсть...

Альбер

Який ще засіб?

Лихвар

Так —

У мене є знайомий старичок,
Єврей, аптекар бідний...

Альбер

Теж лихвар

Такий, як ти, чи трохи совісніший?

Лихвар

Ні, рицар, Товій інший торг веде —
Він komponує краплі... Справді, дивно,
Як добре діють...

Альбер

Що мені до них?

Лихвар

Підлити в воду їх... Трьох крапель досить,
Ані смаку, ні кольору не мають;
А чоловік без різі в животі,
Без хворості, без болю помирає.

Іван

Отож він продає трутизну?

Лихвар

Так —

Трутизну теж.

Альбер

Трутизну замість грошей
Мені ти пропонуєш з двісті склянок,
За склянку по червінцю? Чи не так-бо?

Лихвар

Сміяйтесь вам завгодно наді мною —
Ні, я хотів... можливо ви... я думав,
Що час уже баронові вмирать.

Альбер

Як! батька отруїть! і смів ти сину...
Іван! Держи його. Ти смів мені!..
Чи знаєш ти, душа твоя пекельна,
Собако, змій! що я тебе цю ж мить
Повішу на воротах.

Лихвар

Боже мій!

Простіть, я жартував.

Альбер

Іван, мотузку!

Лихвар

Я... жартував. Я гроші вам приніс.

Альбер

Геть, пес!

(Лихвар виходить)

Так от куди мене призводить
Зажерність батька рідного! Мені
Пропонують... Іван, подай вина,
Я весь тремчу... Одначе гроші, гроші
Мені потрібні. Збігай за проклятим,
Візьми його червінці. Та сюди
Дай каламар мені. Я шахраєві
Розписку дам. Та не заводь сюди
Того Іуду... Або ні, постій,
Його червінці в смороді трутизни,
Як сребреники прашура його...
Я був просив вина.

Іван

У нас вина —

Ні крапельки.

Альбер

А те, що в дружній дар
Мені прислав з Іспанії Ремон?

Іван

Учора я відніс останню пляшку —
Коваль захворів...

Альбер

Пам'ятаю, знаю...

То дай води. Проклятеє життя! ·
Ні, скінчено — піду шукати правди
У гердога: нехай примусить батька
Мене тримать як сина, не як миш,
Народжену в підпіллі.

С Ц Е Н А І І

Льох.

Барон

Як молодий гульвіса жде спіткання
З розпусницею хтивою якоюсь
Чи звабленою дівкою, так я
Весь день хвилини ждав, коли зійду
У льох таємний мій, до скринь таємних.
Щасливий день! Сьогодні можу я
У шосту скриню (в скриню ще неповну)
Ще пригорщ злота згарбаного всипать.
Здається, не багато — та помалу
Скарби мої ростуть. Читав я в книгах,
Що цар якийся воїнам своїм
Звелів знести землі по жмені в купу,
І гордий пагорб звисився — і цар
З вершини міг веселий оглядять
І діл, укритий білими шатрами,
І море, де летіли кораблі.
Так я, по жменьці зносячи сюди
Призвичну данину в таємний льох,
Возніс мій пагорб — з нього я тепер
Дивлюсь на все, що лиш мені підвладне.
Чим не владаю я? немов той демон,

Я можу світом правити відсіль;
Захочу лиш — воздвигнуться чертоги;
В великопишнії мої сади
Збіжаться німфи жвавою юрбою;
І музи данину мені складуть,
І вільний геній у раби віддасться,
І Доброчинність і безсонний Труд
Чекатимуть моєї нагороди.
Я свисну лиш, і боязко й покірно
Вповзе в мій дім скривавлене Злочинство,
І руку цілуватиме, і в очі
Глядітиме, ждучи мого наказу.
Мені кориться все — я не корюсь;
Я вищий над бажання; я спокійний;
Я знаю міць свою: тож з мене досить
Свідомості цієї...

(Дивиться на своє золото)

Небагато,
Але скількох, скількох людських турбот,
Обманів, сліз, блгань і тих прокльонів
Воно тут представник вельми важучий!
Тут є дублон старий... Аж ось він. Нині
Вдова його вернула, та до того
З трьома дітьми півдня перед вікном
Навколішки вона стояла й вила.
Йшов дощ, і перестав, і знов пішов,
Облудниця — ні з місця руш; я міг би
Прогнать її, та щось мені казало,
Що борг вона за мужа принесла
І не захоче завтра бути в тюрмі.
А цей ось? Цей мені приніс Тібо —
Де взяти міг його шахрай і ледар?
Украв, звичайно: або ж, певна річ,
Там на шляху, вночі, у темнім гаю...

Так! коли б сльози всі, весь піт і кров,
Що пролились за все, що тут зібрав я,
Всі раптом виступили з надр земних,
То був би знов потоп — я захлинувся б
В моїх льохах таємних. Та пора.

(Хоче одімкнути скриню)

Щораз, коли я хочу котру з скринь
Цих одімкнути — жар мене поймає.
Не жах (о ні! нікого не боюсь!
Меч при мені: це злото сторожує
Чесний булат), та грудь мені стиска
Таємне почуття невідоме...
Нас запевняють медики: є люди,
Що в вбивстві почувають насолоду.
Ключа в замок вкладаючи, я також
Вчуваю, що повинні відчувать
Вони, встромивши в жертву ніж: приємно
І страшно разом.

(Одмикає скриню)

Ось моє блаженство!

(Всилає гроші)

Ховайтесь, годі вам в світах блукати,
Слугуючи тяжким людським потребам.
Засніть отут сном сили і спокою,
Як сплять боги в глибоких небесах...
Собі сьогодні учту я влаштую:
При кожній скрині свічку засвічу,
І всі їх одімкну, і сам один
Дивитимусь на ці блискучі купи.

*(Засвічує свічки й одмикає скрині
одну по одній)*

Я царствую! Який чарівний блиск!
Покірлива, міцна моя держава,
В ній щастя все, в ній честь моя і слава!
Я царствую... Та хто наступник мій,
Перейме владу в мене, спадкоємець?
Безумець, марнотратник молодий,
Розпусників розгульних співбесідник!
Лише помру, він, він! примчить сюди,
Під ці сумирні, ці німотні зводи,
З юрбою прихвоснів, двірських жадібних!
Ключі укравши в трупа у мого,
Одімкне сміючись ці скрині він.
І потечуть ураз скарби мої
У продрані єдвабові кишені.
Розтрощить він священні ці сосуди,
Він бруд єлеєм царським напоїть,
Він знищить все... А по якому праву?
Чи дурно все оце мені далось,
Чи жартома, мов ігроку отому,
Що в кості купи злота загрібає?
Хто знає, скільки прегірких повстримань,
Приборканих страстей, нелегких дум,
Денних турбот, ночей без сну мені
Усе це коштує? Чи скаже син,
Що серце в мене обгорнулось мохом,
Що я не знав бажання, що мене
І совість за життя не гризла, совість,
Звір пазуристий, рана в серці — совість,
Незваний гість, набридлий співрозмовець,
Той боргодавець хижий, тая відьма,
Від котрої світ мерхне і могили
Бентежаться і мертвих висилають?..
Ні, вистраждай раніш своє багатство,
А там заждім, чи розпочне нещасний
Те нищити, що кров'ю був придбав.

О, коли б міг від поглядів неситих
Я льох сховати! О, коли б з могили
Прийти я міг, як тіль сторожова,
Сидить на скрині цій і від живих
Скарби мої, як ниві, боронити!..

С Ц Е Н А І І І

У палаці.

Альбер, Герцог.

Альбер

Повірте, государ, терпів я довго
Гірку убогість. Та коли б не крайність,
Вам скарг моїх почуть не довелось б.

Герцог

Я вірю, вірю: рицар благородний,
Такий як ви, на батька не зведе
Вини; таких розбещених замало...
Спокійні будьте: наодинці я
Поговорю як слід із вашим батьком.
Я жду його. Не бачились давно ми.
Дружив з моїм він дідом. Пам'ятаю,
Як я ще був дитиною, то він
Мене виносив на свого коня
І покривав своїм важким шоломом,
Неначе дзвоном.

(Дивиться у вікно)

Це ж бо хто?

Не він?

Альбер

Так, він, мій государ.

Герцог

Сховайтесь

В тій залі. Я покличу вас.

(Альбер виходить; входить барон)

Радий вас бачить дужим і бадьорим, барон.

Барон

Я теж щасливий, що на силі чувсь
З наказу вашого до вас з'явитись.

Герцог

Давно, барон, не зустрічались ми.
Забули ви мене?

Барон

Я, государ?

Я мов тепер вас бачу. О, були ви
Дитя жвавеньке... Батько ваш небіжчик
Казав мені: Філіпп (він звав мене
Завжди Філіппом), що ти скажеш? Га?
Літ через двадцять, справді, ти та я
Бевзями будем перед цим хлопчиськом...
Це перед вами...

Герцог

Ми тепер знайомство
Поновимо. Ви двір забули мій.

Барон

Старий вже, государ, я: при дворі
Навіщо я? Ви молодий, вам милі
Турвіри та забави. Я до них
Вже не гожусь. Бог дасть війни, то я
Готовий знову злізти на коня;

Ще стане сили в мене меч старий
Рукою кволою піднять за вас.

Герцог

Барон, усердя ваше нам відоме;
Ви діда друг мого; а батько мій
Вас шанував. І я завжди вважав
Вас вірним, добрим рицарем, — сідайте.
У вас, барон, є діти?

Барон

Син один.

Герцог

То чом його я при собі не бачу?
Вам двір не милий, та йому пристало
В його роках і званні бути при нас.

Барон

Мій син не полюбля життя двірського;
Похмурої і дикої він вдачі —
Круг замку по лісах він завжди бродить,
Як молодий олень.

Герцог

Нас негаразд

Йому дуратись. Ми його приучим
До радощів, до балів і турнірів.
Пришліть мені його. Призначте сину
Утримання, його званню пристойне...
Ви спохмурніли. Певно, що з дороги
Стомились...

Барон

Государ, я не стомивсь.
Збентежили мене ви. Перед вами
Я б не хотів признатись, та мене

Ви спонукаєте сказати про сина
Те, що від вас хотів би я втаїть.
Він, государ, на прикрий жаль, не вартий
Ні милостей, ні вашої уваги.
Він молодість свою проводить в буйстві,
В пороках нищих...

Герцог

Все ж бо це тому,
Барон, що він живе один... Відлюдність
Та бездіяльність гублять юнаків.
Пришліть до нас його. Він враз забуде
Всі звички, що придбав у глушині.

Барон

Простіть мене, та справді, государ,
Погодитись на все це я не можу...

Герцог

Але чому ж?

Барон

Не змушуйте мене...

Герцог

Я вимагаю — доведіть причину
Відмови вашої.

Барон

На сина я

Лихий.

Герцог

За що?

Барон

За злочин лиходійний.

Герцог

А в чім той злочин, розкажіть мені.

Барон

Не варто, герцог...

Герцог

Все це дуже дивно.
Чи соромно за нього вам?

Барон

Авжеж.

Герцог

Та що ж накоїв він?

Барон

Він... він мене
Хотів убить...

Герцог

Убить! То я на суд
Віддам його, як чорного злочинця.

Барон

Доводити не буду я, хоч знаю,
Що дійсно смерті прагне він мені,
Хоч знаю те, що намагався він
Мене...

Герцог

Що?

Барон

Обікрасти.

(Альбер кидається в кімнату)

Альбер

Це брехня все.

Герцог

(сину)

Як сміли ви?..

Барон

Ти тут! Ти, ти посмів!..
Ти батькові міг отаке сказати!..
Брешу я! Перед нашим государем!
Чи я уже не рицар?!

Альбер

Ви брехун.

Барон

І грім іще не гримнув, боже правий!
Так підніми ж, і меч нас розсуди!

(Кидає рукавичку, син поспішно її піднімає)

Альбер

Що ж, дякую. Це перший батьків дар.

Герцог

Що бачив я? Що сталось в цю хвилину?
Син виклик батька кволого прийняв!
У дві які на себе я вдягнув
Знак герцогів! Замовкніть: ти, безумець,
Ти також, тигреня. *(Сину)*. Вмить це
покиньте;

Мені віддайте рукавичку. *(Віднімає її)*.

Альбер

(*a parte* *)

Жаль.

Герцог

Так і захопився пазурами! — нелюд!
Ідіть; і не насмілюйтесь на очі
Мені з'являтися, покіль я сам
Вас не покличу.

(*Альбер виходить*)

Ви, старик нещасний,
Не сором вам...

Барон

Пробачте, государ...
Стоять не можу я... Мої коліна
Слабіють... Душно! душно! Де ключі?
Ключі, ключі мої!..

Герцог

Він мертвий. Боже!
Жахливий вік, безжалісні серця.

1830 р.

*) Вбік (франц.).

Камінний гість

**ПЕРЕКЛАД
М. ТЕРЕЩЕНКА**

Leoporello. O statua gentilissima
Del gran Commendatore!..
...Ah, Padrone!

„Don Giovanni“ *).

С Ц Е Н А І

Дон Гуан і Лепорелло.

Дон Гуан

Чекаймо ночі тут. Ах, досягли,
Нарешті, ми воріт Мадріта! Скоро
Я полечу по вулицях знайомих,
Під бриль та плащ сховавши брови й вуса.
Ти як гадаєш? не пізнаєш мене?

Лепорелло

Так, Дон Гуана важко упізнати!
Таких, як він, є безліч!

Дон Гуан

Ти жартуєш?
Та хто ж мене пізнає?

Лепорелло

Перший сторож,

*) Лепорелло. О вельмишановна статуя великого командора!.. Ай, пане! „Дон Жуан“.

Гітана, або п'яний музикант,
Чи свій же брат, нахабний кавалер
При шпазі під пахвою і в плащі.

Дон Гуан

Хоч і пізнають, що за лихо! Тільки б
Мені не стрівся сам король. А врешті
Нікого я в Мадриті не боюсь.

Лепорелло

А завтра ж дійде враз до короля,
Що Дон Гуан з заслання самовільно
В Мадрит з'явився, — що тоді, скажіть-бо,
Він з нами зробить?

Дон Гуан

Одішле назад.

Вже, певно, голови мені не зітнуть.
Таж не якийсь державний я злочинець.
Мене ж любивши, він мене заслав,
Аби дала мені, нарешті, спокій
Родина вбитого...

Лепорелло

Отож-бо й є!

Сиділи б ви собі спокійно там.

Дон Гуан

О, дуже вдячний! Ледве-ледве я
З нудьги там не помер. І що за люди,
Що за земля! А небо?.. справжній дим.
Або жінки? Та я не проміняю,
Ось бачиш-но, дурний мій Лепорелло,
Останню в Андалузії селянку
На перших тамошніх красунь — будь певен.

Вони колись подобались мені
Очима синіми, та білим тілом,
Та скромністю — найбільше ж новизною;
Та, слава богу, скоро догадався —
Побачив я, що з ними гріх і знатись, —
Життя нема в них, все ляльки із воску;
А наші!.. Та стривай-бо, ця місцевість
Знайома нам; чи ти пізнав її?

Лепорелло

Як не пізнать: Антоньїв монастир
Упам'ятку. Ви їздили сюди,
А коней доглядав я в цім гайочку.
Признатись, клятий обов'язок! Ви
Приємніше тут час перебували,
Ніж я, видима річ.

Дон Гуан

(задумливо)

Інеза бідна!

Її нема! як я кохав її!

Лепорелло

Інезу! — чорнооку... Пам'ятаю,
Три місяці лицялись, пане, ви
До неї; ледве допоміг лукавий.

Дон Гуан

Вночі... у липні. Дивну яприємність
Ловив тоді в її печальнім зорі,
В устах її змертвілих. Яюсь дивно!
А ти, здається, не вважав її
Красунею. І справді, мало в неї
Було справдешньої краси. Окрім очей,
Самих очей. Та погляд... я такого

Ніколи вже не зустрічав. А голос
У неї тихий був — як у слабих.
А чоловік у неї був негідник,
Я пізно це прочув... Інеза бідна!..

Лепорелло

Та що ж, найшлися потім інші.

Дон Гуан

Правда.

Лепорелло

А будем живі, будуть інші знову.

Дон Гуан

Авжеж.

Лепорелло

Яку ми саме у Мадріті
Тепер шукати будем?

Дон Гуан

О, Лауру!

До неї просто я з'явлюсь.

Лепорелло

Чудово!

Дон Гуан

До неї в двері — а найду кого
У неї вже — прошу в вікно його.

Лепорелло

Звичайно. Ну, розвеселились ми,
Недовго нас небіжчиці тривожать.
Хто йде до нас?

(Входить чернець)

Чернець

Сюди приїде зараз
Вона. Хто тут? Це люди Дони Анни?

Лепорелло

Та ні, ми тут самі собі пани,
Ми тут гуляєм.

Дон Гуан

А кого ждете ви?

Чернець

Провідать має зараз Дона Анна
Могилу чоловіка.

Дон Гуан

Дона Анна

Де-Сольва! як! дружина командора,
Що вбитий... не згадаю ким?

Чернець

Розпутним,
Безсовісним, безбожним Дон Гуаном.

Лепорелло

Ого! ось як! Чутки про Дон Гуана
І в мирний монастир проникли навіть,
Ченці йому співають похвалу.

Чернець

Він вам знайомий, може?

Лепорелло

Нам? та ні ж бо.

А де тепер він?

Чернець

Тут його нема,
Він на засланні десь.

Лепорелло

І слава богу.
Що далі, то на краще. Всіх би їх,
Розпутників, в один мішок та в море.

Дон Гуан

Що ти верзеш?

Лепорелло

Мовчїть-бо: я навмисне.

Дон Гуан

Тут поховали, кажеш, командора?

Чернець

Тут. Пам'ятник дружина спорудила,
І приїздить тепер щодня сюди
За упокій душі його молитись
І плакати.

Дон Гуан

Що за чудна вдова!
І не погана?

Чернець

На красу жіночу
Пустельникам зваблятися не личить,
Та гріх брехать; угодник теж не зможе
В її красі чудесній не признатись.

Дон Гуан

Небіжчик був ревнивий не дарма.
Він Дону Анну під замком тримав,
Ніхто із нас не бачив ще її.
Поговорить хотів би з нею я.

Чернець

З людиною ніколи Дона Анна
Не скаже слова.

Дон Гуан

З вами, отче, теж?

Чернець

Зо мною інша справа: я чернець.
Та ось вона.

(Входить Дона Анна)

Дона Анна

Мій отче, відчиніть-но.

Чернець

Сеньйоро, зараз; я на вас чекав.

(Дона Анна йде за черцем)

Леспорелло

А що, яка?

Дон Гуан

Її не видно зовсім
Під удовиним чорним покривалом;
Вузьку п'ятку ледве я помітив.

Лепорелло

Цього з вас досить. Таж у вас уява
Все інше домалює за хвилину;
Вона меткіша, ніж малярський пензель.
Для вас байдуже, з чого починать,
Чи з брів, чи з ніг.

Дон Гуан

Послухай, Лепорелло,
Я з нею познайомлюсь.

Лепорелло

Отаке!

Доконче треба! — Чоловіка вклав
І хоче глянуть на вдовині сльози.
Безсовісний!

Дон Гуан

Однак уже і смеркло.
Поки над нами місяць не зійшов
І тьми не обернув у світлий морок,
Ходімо у Мадріт.

(Виходить)

Лепорелло

Іспанський гранд,
Мов злодій, ночі жде й боїться світла.
Життя прокляте! Та чи довго маю
Я з ним морочитись? Вже сил нема!

С Ц Е Н А І І

Кімната. Вечеря у Лаури.

Перший гість

Клянусь, Лауро, ти ніколи ще
З такою досконалістю не грала.
Як вірно ти відчула роль свою!

Другий

Як ти розвинула її чудово!

Третій

З яким умінням!

Лаура

Так, мені вдавався
Сьогодні кожен рух і кожне слово,
Я вільно віддавалася натхненню.
Слова лились, немовби народились
Не в рабській пам'яті, а в серці...

Перший

Правда.

Та очі ще й тепер твої блищать,
І щоби паленіють, не спадає
Твій захват. Ти, Лауро, не давай
Йому простигнуть; заспівай, Лауро,
Що-небудь заспівай.

Лаура

Гітару дайте.

(Співає)

Всі

О браво! браво! Славно! знаменито!

Перший

Спасибі, чарівнице. Наше серце
Чаруєш ти. Із життєвих розкошів
Лише коханпя вище за музику;
Але й любов — мелодія... поглянь:
Сам Карлос вражений, похмурий гість.

Другий

А що за звуки! скільки в них душі!
Слова ж чії, Лауро?

Лаура

Дон Гуана.

Дон Карлос

Що? Дон Гуан!

Лаура

Їх написав був якось
Мій вірний друг, мій вітрогон коханий.

Дон Карлос

Твій Дон Гуан безбожник і мерзотник,
А ти — дурна ти!

Лаура

Збожеволів ти?

Таж я велю тебе зарізати слугам,
Не гаючись, хоч ти й іспанський гранд.

Дон Карлос

(встає)

Поклич же їх.

Перший

Лауро, перестань;
Дон Карлос, не гнівись. Вона забула...

Лаура

Що? що Гуан на поєдинку чесно
Убив його недавно брата? Правда: жаль,
Що не його.

Дон Карлос

Дурний я, що розгнівався.

Лаура

Ага! сам признаєшся, що дурний.
Ну що ж, помиримось.

Дон Карлос

Пробач, Лауро,
Прости мене. Ти знаєш: чути я
Не можу імені цього байдуже...

Лаура

Але чи винна я, що кожну хвилину
На язиці ім'я його у мене?

Гість

На знак того, що гніву більш не маєш,
Ще заспівай, Лауро.

Лаура

На прощання.

Пора, вже ніч. Та що ж вам заспівать?
А, слухайте.

(Співає)

Всі

Чудово, знаменито!

Лаура

Добраніч, панство.

Гості

Прощавай, Лауро!

(Виходять. Лаура зупиняє Дон Карлоса)

Лаура

Шалений, ти у мене залишишсь,
Сподобавсь ти мені; на Дон Гуана
Ти схожий був, як вилаяв мене
І здіпив зуби з скреготом.

Дон Карлос

Щасливий!

Так ти його кохала?

(Лаура робить знак ствердження)

Дуже?

Лаура

Дуже.

Дон Карлос

І любиш і тепер?

Лаура

Цієї хвили?

Ні, не люблю. Не можу двох любити.
Тепер люблю тебе.

Дон Карлос

А скільки років

Тобі, Лауро?

Лаура

Вісімнадцять літ.

Дон Карлос

Ти молода... і будеш молода
Ще років п'ять чи шість. І ще вони
До тебе років шість лицятись будуть,
І пестити, і щедро надарять,
І серенадами нічними тішать,
За тебе один одного впочі
Вбивать на перехрестях. Та коли
Мине пора, і очі западуть
Твої, і зморщені повіки почорніють,
І сивина в твоїй косі блисне,
І називатимуть тебе старою,
Тоді — що скажеш ти?

Лаура

Тоді? Нащо

Про це гадать? Що це за думки?
Чи в тебе завжди такі розмови?
Прийди — відкрий балкон. Як тихо в небі!
Повітря непорушне — ніч лимоном
І лавром пахне, місяць осяйний
Блищить у синяві густій і темній —
І сторожі кричать протягло: Ясно!..

На півночі ж, далеко — у Парижі, —
Можливо, небо хмарами покрите,
Холодний дощ іде і вітер виє, —
А нам-то що до цього? Слухай, Карлос.
Велю тобі, щоб усміхнувся ти...
Отож-бо!

Дон Карлос

Любий демон!

(Стукають)

Дон Гуан

Гей! Лауро!

Лаура

Хто там? і чий це голос?

Дон Гуан

Відчини...

Лаура

Невже... О боже!..

(Відмикає двері, входить Дон Гуан)

Дон Гуан

Здрастуй...

Лаура

Дон Гуан!..

(Лаура кидається йому на шю)

Дон Карлос

Як! Дон Гуан!..

Дон Гуан

Лауро, друже мій!..

(Цілує її)

У тебе хто, моя Лауро?

Дон Карлос

Я,

Дон Карлос.

Дон Гуан

От уже не сподівався!

Що ж, завтра до твоїх я послуг.

Дон Карлос

Ні!

Тепер — цю ж мить.

Лаура

Дон Карлосе, облиште!

Ви не на вулиці — у мене ви —

Прошу вас, вийдіть геть.

Дон Карлос

(її не слухаючи)

Я жду. Ну що ж,

Таж ти при шпазі.

Дон Гуан

Ні, якщо тобі

Так не в терпець, будь ласка.

(Б'ються)

Лаура

Ай! Гуан!..

(Кидається на постіль. Дон Карлос падає)

Дон Гуан
Вставай, Лауро. Вже кінець.

Лаура

Що там?
Убив? чудово! У моїм дому?
Що маю я, дияволе, робити?
Куди я викину його?

Дон Гуан

Можливо,

Він ще живий.

Лаура

(оглядає тіло)

Живий! дивись, проклятий,
Ти прямо в серце ткнув — адже ж не мимо;
Немає й крові на трикутній ранці,
А вже не дихає!

Дон Гуан

Ну що ж робити?

Він сам того бажав.

Лаура

Ех, Дон Гуан,
Їй-богу, прикро. Витівки без краю —
А все не винний... Звідкіля-бо ти?
Давно вже тут?

Дон Гуан

Я тільки що приїхав,
І потайки — бо не простили ще...

Лаура

І пригадав ти про свою Лауру?
Що добре, то гаразд. Та тільки годі,

Не вірю. Йшов ти мимо випадково
І дім побачив.

Дон Гуан

Ні, моя Лауро,
Спитай у Лепорелло. Я стою
За містом, у проклятій венті. Я Лауру
В Мадріт шукать прийшов.

(Цілує її)

Лаура

О друже мій!..
Стривай!.. при мертвім!.. що робити з ним?

Дон Гуан

Залиш його — уранці, на світанку,
Я винесу його під опанчею
І покладу на перехресті.

Лаура

Тільки

Гляди — щоб не побачили тебе.
Як добре ти зробив, що на хвилину
Прийшов пізніш! у мене тут була
Вечера з друзями твоїми. Щойно
Вони пішли. Коли б ти їх застав!

Дон Гуан

Лауро, і давно його ти любиш?

Лаура

Кого? ти, певно, мариш.

Дон Гуан

А признайся:

А скільки раз ти зрадила мене
В моїй відсутності?

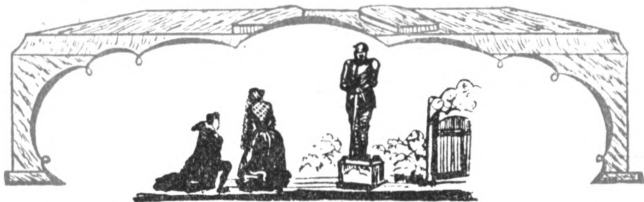
Лаура

А ти, гуввісо?

Дон Гуан

Скажи... Ні, поговоримо пізніш!

С Ц Е Н А І І І

Пам'ятник командора.

Дон Гуан

На краще все: негадано я вбив
Дон Карлоса, відлюдником смиреним
Тут заховавсь — і бачу я щодня
Мою привабливу вдову, і нею,
Здається, я помічений. Раніш
Розмов ми уникали; та сьогодні
До неї я заговорю; пора.
Та як почать? «Насмілюсь»... або ні,
«Сеньйоро»... — ба! що в голову спаде,
Я те й скажу, без готувань усяких,
Імпровізатором пісень кохання...
Пора б приїхать їй. Без неї тут —
Гадаю я — нудьгує командор.
Яким він велетнем тут виглядає!
Які рамена! що за Геркулес!
А сам небіжчик був малий, тендітний,
Навшпиньки ставши, тут руки не міг би
Собі до носа навіть дотягти.
Коли за Ескур'ялом ми зійшлись,
Наткнувся він на шпагу і залякнув,
Немов на шпильці ковик той, — а був

Він сміливий — і дух він мав суворий...
А! ось вона.

(Входить Дона Анна)

Дона Анна

Ви знову тут. Мій отче,
Я вас од дум високих одірвала —
Простіть.

Дон Гуан

Повинен я у вас, сеньйоро,
Просить вибачення. Я заважаю
Печалі вашій вільно виливатись.

Дона Анна

Ні, отче мій, печаль моя в мені,
При вас мої молитви в небо можуть
Здійматися смиренно — я прошу
І вас до них свій голос приєднать.

Дон Гуан

Мені молптись з вами, Дона Анна!
Такої долі педостойний я.
Я не посмію грішними устами
Святе благання ваше повторять —
Я тільки здалеку на вас дивлюся,
З побожністю, коли, схилившись тихо,
Ви чорні кучері на мрамур білий
Розсиплете — здається, що таємно
На цю могилу ангел прилетів,
Тоді в збентеженій душі молитви
Не чую я. Дивуюсь я безмовно
І думаю — щасливий той, чий мрамур
Зігрітий подихом її небесним
І скроплений слізьми її кохання.

Дона Анна

Це що за мова дивна?

Дон Гуан

еньйоро!

Дона Анна

Мені... Забули ви.

Дон Гуан

Що недостойний
Відлюдник я? що грішний голос мій
Тут не повинен гучно так лунати?

Дона Анна

Не зрозуміла я... мені здалось...

Дон Гуан

Ах, бачу: ви про все, про все дізнались!

Дона Анна

Про що дізналась?

Дон Гуан

Так, я не чернець —
Упавши вам до ніг, молю простити...

Дона Анна

О боже! встаньте, встаньте... Хто ж бо ви?

Дон Гуан

Нещасний, жертва марного жадання.

Дона Анна

О боже мій! і тут, при цій могилі!
Ідїть-бо геть.

Дон Гуан
Хвилину, Дона Анна.
Одну хвилину!

Дона Анна
Що як ввійде хто!..

Дон Гуан
Ні, грати замкнуті. Одну хвилину!

Дона Анна
Ну? що? чого, скажіть, вам треба?

Дон Гуан

Смерті.

О, хай помру я біля ваших ніг,
Хай бідний прах мій тут же поховають,
Не поруч праха, любого для вас,
Не тут, не близько — ні, подалі десь,
Біля дверей — нехай коло порога,
Щоб каменя мого могли торкнутись
Ви ніжкою чи сукнею своєю,
Як на могилу прийдете сюди
Ви кучері свої схилять і плакати.

Дона Анна

Ви розум втратили.

Дон Гуан

Невже бажать
Кінця свого — безумство, Дона Анна?
Коли б я був безумний, я б хотів
Живим лишитися, я б мав надію
Коханням ніжним вам розчулить серце;
Коли б я був безумний, я щоначі

Стояв би біля вашого балкона,
Тривожив серенадами ваш сон,
Не став би я ховатись, я б навмисне
Старався б вам потрапити на очі;
Коли б я був безумний, я б не став
Страждати мовчки так...

Дона Анна

Це мовчите

Ви так?

Дон Гуан

Лиш випадок, о Дона Анна,
Мене підбив — а то б ніколи, ні,
Сумної таємниці ви не взнали.

Дона Анна

І ви давно кохаєте мене?

Дон Гуан

Давно, а чи недавно, не скажу я,
Але з того часу ціну я знаю
Хвилинному життю, з того часу
Я зрозумів, що значить слово «щастя».

Дона Анна

Ідїть-бо геть — ви чоловік непевний.

Дон Гуан

Непевний! чим?

Дона Анна

Я слухать вас боюсь.

Дон Гуан

Я замовчу; лиш не женїть ви геть
Того, кому ваш вид — сама вірада.

Ні, не плакаю марних я надій,
Нічого я не хочу, тільки бачить
Вас мушу я, коли вже на життя
Приречений.

Дона Анна

Ідть-бо — тут не місце
Таким словам, таким безумствам. Завтра
До мене прийдете. Якщо повагу
Ви клянесь до мене зберігати,
Я вас прийму — пізніш, як звечоріє —
Нікого я не бачу з тих часів,
Як я вдова...

Дон Гуан

Ви ангел, Дона Анна!
Хай бог утішить вас, як ви сьогодні
Утішили нещасного в стражданні.

Дона Анна

Ідть-бо звідси.

Дон Гуан

Ще одну хвилину.

Дона Анна

Ні, мабуть, я піду... та ще й молитва
Мені на ум не йде. Розважили мене
Ви світськими розмовами; таж вухо
Моє давно від них відвикло. Завтра
Я вас прийму.

Дон Гуан

Ще вірити не смію,
Не смію щастю я цілком віддатись...
Я завтра вас побачу! — і не тут,
І вже не крадькома!

Дона Анна

Так, завтра, завтра.
Як звати вас?

Дон Гуан
Дієго де-Кальвадо.

Дона Анна
Прощайте, Дон Дієго.

(Виходить)

Дон Гуан
Лепорелло!

(Лепорелло входить)

Лепорелло
До послуг ваших!

Дон Гуан
Любий Лепорелло!
Щасливий я! «Пізніш, як смеркне—завтра»...
Мій Лепорелло, завтра — приготуй...
Я мов дитя щасливий!

Лепорелло

Дона Анна
Розмову з вами мала? Може, вам
Вона сказала два ласкавих слова
Або її благословили ви?

Дон Гуан
Ні, Лепорелло, ні! вона на завтра
Побачення призначила!

Лепорелло

Невже-бо?

О вдови, всі такі ви!

Дон Гуан

Я щасливий!

Співаючи, радий я світ обнять!

Лепорелло

А командор? Що він на це вам скаже?

Дон Гуан

Гадаєш, ревнуватиме мене?

Напевно, ні; він чоловік розумний

І, мабуть, смирний став у домовині.

Лепорелло

Ні; подивіться на його статую.

Дон Гуан

Що ж?

Лепорелло

Наче дивиться вона на вас,
Розгнівана.

Дон Гуан

Іди-бо, Лепорелло,

Проси його до мене завітати —

Та ні, хай буде в Дони Анни завтра.

Лепорелло

Статую в гості! та навіщо?

Дон Гуан Псвно,
Не для розмови з нею віч-на-віч —
Проби статую бути в Дони Анни
Надвечір завтра, стати вартовим
Коло дверей.

Лепорелло
Охота жартувать,
Та й з ким іще!

Дон Гуан
Іди-бо!

Лепорелло
Та...

Дон Гуан
Іди!

Лепорелло
Преславна, пишна, чарівна статує!
Владар мій, Дон Гуан, покійно просить
Одвідати... Йй-богу, я боюсь,
Не можу.

Дон Гуан
Боягуз! та я!..

Лепорелло
Дозвольте,
Владар мій, Дон Гуан, вас просить завтра
Прийти надвечір пізно в дім дружини
І стать на варті...

(Статуя киває головою на знак згоди)

Ай!

Дон Гуан
Що там?

Лепорелло

Ай-ай!

Ай-ай!.. Умру!

Дон Гуан
Що сталося з тобою?

Лепорелло

(киваючи головою)

Статуя... ай!..

Дон Гуан
Ти кланяєшся!

Лепорелло

Ні,

Не я, вона!

Дон Гуан
Ти що таке верзеш?

Лепорелло

Підіть самі ви.

Дон Гуан
Ну, дивись, нікчемо.
(До статуї)

Я, командор, прошу тебе зайти
До удови, де завтра буду я,
І стать на дверях вартовим. Що? будеш?

(Статуя киває знов)

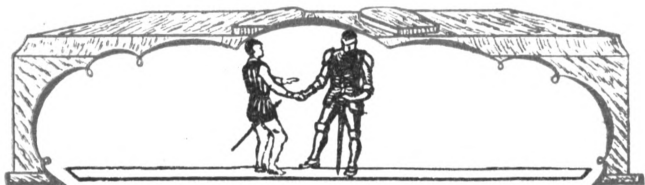
О боже!

Лепорелло
Що? я ж вам казав...

Дон Гуан

Ходім.

С Ц Е Н А І V

Кімната Дони Анни.

Дон Гуан і Дона Анна.

Дона Анна

Я прийняла вас, Дон Дієго, тільки
Боюся, що сумна моя розмова
Нудна вам буде; бідна удова,
Свою я втрату згадую. Мов квітець,
З усмішкою мішаю я сльозу.
Що ж мовчите ви?

Дон Гуан

Думкою втішаюсь
Я мовчки — бачити на самоті
Прекрасну Дону Анну, тут — не там,
Не на могилі мертвого щасливця —
І бачу вас уже не на колінах
Перед камінним мужем.

Дона Анна

Дон Дієго,
Так ви ревниві — муж мій і в могилі
Вас мучить?

Дон Гуан

Я не смію ревнувать.
Він вами обраний.

Дона Анна

Ні, взяти шлюб
Мені веліла з Дон Альваром мати,—
Я з бідних, був багатий Дон Альвар.

Дон Гуан

Щасливий! він скарби свої нікчемні
Привіс до ніг богині, ось за що
Зазнав він раювання! Та коли б я
Вас перший знав,— о, з радістю б якою
Мій сан, мої скарби, усе б віддав я,
Все за єдиний погляд чарівний;
Рабом би був я вашого бажання,
Всі ваші примхи свято б я вивчав,
Щоб їм запобігать, щоб вам життя
Було одним безмежним чаруванням.
Та ба! — Мені судила доля інше.

Дона Анна

Дієго, перестаньте: я грішу —
Адже мені не можна вас любити,
Повинна бути вірною вдова.
Коли б то знали ви, як Дон Альвар
Мене кохав! О, Дон Альвар напевно
Не слухав би закоханої дами,
Коли б він овдовів,— він був би вірний
Подружньому коханню.

Дон Гуан

Дона Анна,
Не мучте серця ви мені згадками
Про чоловіка. Годі вам карать,
Хоч може й заслужив я кари.

Дона Анна

Чим же?

Ви узами не зв'язані святими
Ні з ким, либонь? Кохаючи мене,
Не грішні ви передо мною й небом.

Дон Гуан

О боже! перед вами!

Дона Анна

Чим же справді

Ви завинить могли передо мною?

Дон Гуан

Ні,

Ніколи в світі.

Дона Анна

Що таке, Дієго?

Як винні ви — скажіть, у чім провина?

Дон Гуан

Ні! та нізащо!

Дона Анна

Дивно це, Дієго:

Я вас прошу, я вимагаю.

Дон Гуан

Ні.

Дона Анна

А! Он як ви моїй покірні волі!
А що казали зараз ви мені?
Що ви б хотіли бути моїм рабом.
Дієго, я розгніваюсь: кажіть-бо,
Передо мною в чому винні ви?

Дон Гуан

Не смію,

Адже мене зненавидите ви.

Дона Анна

Ні, ні. Заздалегідь я вас прощаю,
Та знать я хочу.

Дон Гуан

Не бажайте знать
Цю вбивчу і жахливу таємницю.

Дона Анна

Жахливу! та ви мучите мене.
Я страх яка цікава — що ж бо сталося?
І як могли образити ви мене?
Я вас не знала — не було й нема
У мене ворогів. Убивця мужа
Один і є.

Дон Гуан

(про себе)

Ось і кінець, нарешті!
Скажіть мені: нещасний Дон Гуан.
Вам не знайомий?

Дона Анна

Зроду я його
Не бачила.

Дон Гуан

Вважаєте в душі
Ви ворогом його?

Дона Анна

По праву честі.

Та ви звернути хочете мене
Подалі від питання, Дон Дієго,—
Я вимагаю...

Дон Гуан

Що, коли б зустріли
Ви Дон Гуана?

Дона Анна

Я б тоді злочинцю
Кинджал всадила в серце.

Дон Гуан

Де твій кинджал? а груди ось!
Дона Анна!

Дона Анна

Що ви?

Дієго!

Дон Гуан

Я не Дієго, я Гуан.

Дона Анна

О боже! ні, не може бути, не вірю.

Дон Гуан

Я Дон Гуан.

Дона Анна

Неправда!

Дон Гуан

Так, убив
Твого я мужа; зовсім не шкодую
Про це — і каяття в мені нема.

Дона Анна
Що чую? Ні, не може бути, ні!

Дон Гуан
Я Дон Гуан, і я тебе люблю.

Дона Анна
(падаючи)
Де я?.. де я?.. мені недобре...

Дон Гуан
Небо!
Що з нею? що з тобою, Дона Анна!
Встань, встань, проснись, прокинься:
твій Дієго,
Твій раб в ногах твоїх.

Дона Анна
Покинь мене.
(Безсило)
Ти ворог мій — відняв у мене ти
Все, що в житті я...

Дон Гуан
Чарівне створіння!
Готовий я спокутить мій удар,
Чекаю біля ніг твоїх наказу,
Вели—умру; вели — я дихать буду
Для тебе лиш...

Дона Анна
Так ось той Дон Гуан.

Дон Гуан
Чи правда — змалювали вам його
Злочинцем, лиходієм — Дона Анна —

Чутки, можливо, де в чому й правдиві,
На стомленім сумлінні, може, зла
Багато ще тяжіє... Так, розпусти
Я довго учнем послушним був,
Та відтоді, як вас побачив я,
Мені здається, я переродився.
Вас полюбивши, я люблю чесноту,
Смиренно вперше перед нею я
Схиляю, тремтячи, свої коліна.

Дона Анна

О, красномовний Дон Гуан — я знаю,
Чувала я; він хитрий спокуситель.
Всі кажуть, що облесник ви безбожний,
Правдивий демон. Скільки ви згубили
Жінок нещасних?

Дон Гуан

Досі не любив я

Ні однієї з них.

Дона Анна

І я повірю,
Щоб закохався вперше Дон Гуан,
Щоб не шукав в мені нової жертви!

Дон Гуан

Коли б я вас обдурювать хотів,
Чи я признався б, чи назвав імення,
Якого не бажаєте ви чути?
Де ж видно тут обдуманість, лукавство?

Дона Анна

Хто знає вас? — Та як могли прийти
Сюди ви? тут пізнати вас могли б,
І ваша смерть була б тут неминуча.

Дон Гуан

Що смерть? за мить побачення єдину
Покірно я віддам життя.

Дона Анна

Та як же
Ви звідси вийдете, необережний!

Дон Гуан

(цілуючи її руки)

І ви життям нещасного Гуана
Піклуєтесь! Тож у душі твоїй
Зненависті немає, Дона Анна?

Дона Анна

Ах, ненавидіти коли б могла я!
Однак пора вже розійтися нам.

Дон Гуан

Коли ж ми знов побачимось?

Дона Анна

Не знаю.

Як-небудь.

Дон Гуан

Може завтра?

Дона Анна

Де ж бо?

Дон Гуан

Тут.

Дона Анна

О Дон Гуане, серцем квола я.

Дон Гуан

Тепер один цілунок, миру знак...

Дона Анна

Пора, іди.

Дон Гуан

Один, холодний, мирний...

Дона Анна

Який ти невідступний! на, ось він.
Сховайся, Дон Гуане... Що за стук?

Дон Гуан

Прощай же, до побачення, мій друже...

(Виходить і вбігає знов)

А!..

Дона Анна

Що з тобою? А!..

(Входить статуя командора. Дона Анна падає)

Статуя

Мене ти кликав.

Дон Гуан

О боже! Дона Анна!

Статуя

Кинь її,

Кінець. Що, Дон Гуане, ти тремтиш?

Дон Гуан

Я? ні. Я звав тебе й радий, що бачу.

Статуя

Дай руку.

Дон Гуан

Ось вона... О, тяжко як
Мене камінна стиснула десниця!
Залиш мене, пусти, пусти ж бо руку...
Я гину — скінчено.— О, Дона Анна!..

(Провалюються)

1830 р.

Моцарт і Сальєрі

**ПЕРЕКЛАД
М. БАЖАНА**

С Ц Е Н А І

Кімната.

Сальєрі

Всі кажуть: правди на землі нема,
Та правди й вище теж нема. Мені
Це ясно так, немов звичайна гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Ще дитям, коли із високості
Звучав орган у давній церкві нашій,
Я слухав пильно — і солодкі сльози
Несамохить з очей моїх текли.
Забави марні рано я покинув;
Не зв'язані з музикою науки
Мені обридли; вперто і гордливо
Я зрікся їх, музиці я одній
Віддався весь. Важкий лиш перший крок,
Нудна лиш перша путь. Я подолав
Всі злигодні юнацькі. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Ремісником зробився: набули
Покірливу, суху рухливість пальці,
А вухо — певність. Звуки я змертвив,
Неначе труп, розтяв музику. Звірів
Гармонію на алгебрі. Тоді

Насмілюся, досвідчений в науці,
Віддатися розкошам творчих мрій.
Я став творить; але таємно й нишком,
Не сміючи ще марити про славу.
Бувало так, що в келії німотній
Сидівши кілька днів без сну та їжі,
Зазнавши захвату і сліз натхнення,
Свій труд палив і німо поглядав,
Як мисль моя і звуки, що родив їх,
Палаючи, з легким димком зникали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
Відкрив для нас новітні таємниці
(Привабливі глибокі таємниці),
Чи я не кинув те, що знав колись,
Що так любив, чому так палко вірив,
Чи вслід за ним бадьоро не пішов,
Покірливий, мов мандрівник, якого
На путь правдиву спрямував зустрічний?
Напруженим, усталеним зусиллям
Я врешті сам в безможному мистецтві
Досяг високих ступенів. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
До власних творів виявив співзвучність.
Я був щасливий: я втішався мирно
З труда свого, із успіху та слави,
Також з трудів і успіху моїх
Товаришів у дивному мистецтві.
Ні! я ніколи задрості не знав,
Ніколи! — ні тоді, коли Піччіні
Заполонив слух диких парижан,
Ані тоді, як вперше я почув
До Іфігенії вступні акорди.
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Хоч коли-небудь задрісником нищим,
Гадюкою, розчавленою людом,

Яка гризе пісок та пил в безсиллі?
Ніхто!.. А нині — сам скажу — я нині
Став задрісний. Я заздрю; нездоланно
І боляче так заздрю я. — О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній — не благанням,
Не саможертві, не палкій любові
І не труду дається в нагороду,
А осяває голову безумця,
Гульвіси марного?.. О Моцарт, Моцарт!
(Входить Моцарт)

Моцарт

Ага! Побачив ти! хотів розважить
Я жартом несподіваним тебе.

Сальєрі

Ти тут! — Давно?

Моцарт

Ось тільки. Я тобі
Збирався дещо показати нове;
Але, проходячи повз корчму, враз
Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Кумеднішого зроду ти не чув...
Старий скрипаль так вигравав старанно.
Voi che sapete *) грав собі. Чудово!
Не втерпівши, привів я скрипаль,
Щоб хистом цим тебе почастувати.
Ввійди!

(Входить сліпий дідусь із скрипкою)

Із Моцарта що-небудь нам!

(Старий грає арію з Дон Жуана; Моцарт регоче)

*) Ви, що знаєте.

Сальєрі

І ти сміятись можеш?

Моцарт

Ах, Сальєрі!

Невже ж і сам ти не смієшся?

Сальєрі

Ні.

Мені не смішно, як маляр нікчемний
Мені бруднить Мадонну Рафаеля,
Мені не смішно, як ганебний блазень
В пародії глузує з Аліг'єрі.
Іди, старий.

Моцарт

Стривай-но: ось тобі,
Пий за моє здоров'я.

(Старий виходить)

Ти, Сальєрі,

Не в добрім дусі щось. Прийду до тебе
Я іншим часом.

Сальєрі

Щось же ти привіс?

Моцарт

Ні—так, дрібницю. Уночі недавно,
Коли мене безсоння все томило,
У голові з'явилося дві-три мислі.
Оце накладав їх. Твоєї думки
Спитати я хотів, але тепер
Тобі щось не до мене.

Сальєрі

Ах, мій Моцарт!
Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

Моцарт

(за фортепіано)

Нехай в твоїй уяві
Постане... хто? Ну, я — молодший трохи,
Закоханий — не надто, а ледь-ледь, —
Красуня тут чи друг — такий, як ти, —
Веселий я... І раптом: нагла тьма,
Мара з труни чи інше щось подібне...
Ну, слухай же.

(Грає)

Сальєрі

Ти з цим до мене йшов
І міг спинитися побіля корчми
І слухать скрипаля сліпого! — Боже!
Ти, Моцарте, негоден сам себе.

Моцарт

Що ж, добре?

Сальєрі

О, яка глибочина!
Яка сміливість і яка доладність!
О Моцарте, ти бог, і сам не знаєш
Того; я знаю, я.

Моцарт

Чи справді так?..
Та божество моє вже зголодніло.

Сальєрі

Послухай: пообідаємо вкупі
У корчмі Золотого Лева.

Моцарт

Добре;
Я згоден. Ось додому лиш піду
Сказати жінці, щоб мене з обідом
І не чекала.

(Виходить)

Сальєрі

Жду тебе, гляди ж.

Ні! долі власній більше я не можу
Противитись: роковано мені
Його спинить — інакше ми загинем,
Ми всі, жерці музики, не один
Лиш я з моєю славою глухою...
Яка користь, що Моцарт буде жить
І досягне нової високості?
Чи піднесе він тим мистецтво? Ні;
Воно поникне, скоро він загине:
Наступника він нам не залишить.
Чи він корисний? Наче херувим,
Він декілька приніс нам співів райських,
Щоб, збуривши безкриле поривання
В нас, дітях праху, одлетіти геть!
Так одлітай же! що хутчій, то ліпше.
Останній дар Ізори — цю отруту
Я вісімнадцять літ ношу з собою —
Відтоді часто я вважав життя
За рану нестерпучу, був я часто
Із безтурботним ворогом на учті,
Але ніколи шепоту спокуси

Не слухав я, хоч я не боягуз,
Хоч глибоко образу почуваю,
Хоча життя обридло. Я вагавсь.
Як спрага смерті мучила мене,
Що вмерти? думав: може, це життя
Ще дасть мені негадані дари;
Ось, може, я ще звідаю і захват,
І творчу ніч, і радіщі натхнення;
Ось, може, нам новітній Гайден дасть
Великий твір — порозкошую ним...
Частуючи ненавидного гостя,
Гадав я: може, ще лютіший десь
Знайдеться ворог, ще лютіша кривда
На мене вдарить з гордих верховин —
Ізорин дар тоді не згине марно.
І сталось так! і ворога свого
Я тут зустрів, і цей новітній Гайден
Мене чудовим захватом поиняв.
Тепер — пора! кохання тайний дар
Нехай перейде нині в келих дружби!

С Ц Е Н А ІІ

Окрема кімната в корчмі; фортепіано.

Моцарт і Сальєрі за столом.

Сальєрі

Чому сьогодні хмурий ти?

Моцарт

Я? Ні!

Сальєрі

Що, Моцарте, тебе смутить сьогодні?
Обід виборний і смачне вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

Моцарт

По правді,
Мій Реквієм *) мене турбує.

Сальєрі

А!

Ти komponуєш Реквієм? Давно?

Моцарт

Вже тижнів три. Але чудна пригода...
Тобі не повідав я?

*) Католицька заупокійна служба.

Сальєрі

Ні.

Моцарт

Так слухай:

Тому три тижні я вернувся пізно
Додому. Кажуть, що приходив хтось
До мене тут. Не знаю — через віщо,
Але всю ніч я думав: хто б то був?
І нащо я йому? Назавтра знову
Заходив він, не здібавши мене.
На третій день я хлопчика свого
В кімнаті бавив. Кликнули мене;
Я вийшов. Чоловік, убраний в чорне,
Увічливо вклонившись, мені
Замовив Реквієм і зник. Відразу
Я сів і став писати — і відтоді
Вже не з'являвсь мій чорний чоловік;
А я і радий: жаль мені віддати
Мою роботу, хоч уже цілком
Готовий Реквієм. Проте я...

Сальєрі

Що?

Моцарт

Мені признатись соромно...

Сальєрі

У чому?

Моцарт

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Він скрізь, мов тінь, женеться. От і зараз
Мені здається, з нами третій він
Сидить.

Сальєрі

Та годі! що за ляк дитячий?
Розвій химерну думу. Бомарше
Казав мені: «Послухай-но, Сальєрі,
Коли тебе обсядуть чорні мислі,
Шампанського ти пляшку відкоркуй
Чи почитай «Весілля Фігаро».

Моцарт

Так! Бомарше—він був тобі за друга;
Для нього ти Тарара написав,
Прекрасну річ. Там є один мотив...
Його наспівую, коли радію...
Ла-ла-ла-ла... Чи то, Сальєрі, правда,
Що Бомарше когось був отруїв?

Сальєрі

Не думаю: він надто був смішний
Для ремесла такого.

Моцарт

Він же геній,
Як ти, як я. А геній і злочинство —
Дві речі несумісні. Чи не правда?

Сальєрі

Ти думаєш?

(Кидає отруту в склянку Моцарта)

Ну, пий же.

Моцарт

За твоє
Здоров'я, друже, і за щирі спілку,

Яка еднає Моцарта й Сальєрі,
Цих двох синів гармонії.

(П'є)

С а л ь є р і

Стривай,
Стривай, стривай!.. Без мене випив? сам?

М о ц а р т

(кидає серветку на стіл)

Ну, ситий я.

(Іде до фортепіано)

Послухай же, Сальєрі,
Мій Реквієм

(Грає)

Ти плачеш?

С а л ь є р і

Я ці сльози
Уперше лю: і боляче й приємно,

Мов обов'язок я звершив тяжкий,
Немов одсік ножем ділющим шмат
Недужий тіла!.. Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені сповняти душу...

М о ц а р т

Коли б усі так почували силу
Гармонії! та ні: тоді б не міг
І світ стояти, бо ніхто б не дбав
Про справи життєві, про справи ниці;
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало обраних, щасливців вільних,

Які користь огидну відкидають,
Єдиного прекрасного жерці.
Чи так? Та ніби занедужав я,
Мені щось важко; я піду, засну.
Прощай же!

С а л ь є р і
До побачення.

(Один)

Заснеш
Надовго, Моцарте! Що, як правий він,
І я не геній? Геній і злочинство
Дві речі несумісні. Ні, неправда:
А Бонаротті? чи це тільки байка
Юрби тупої—і не був ніколи
Злочинцем будівничий Ватікана?

1830 р.

БЕНКЕТ у чуму

Із Вільсонової трагедії
«The city of the plague»*)

**ПЕРЕКЛАД
М. РИЛЬСЬКОГО**

*) «Зачумлене місто».

Вулиця. Накритий стіл. За столом бенкетує декілька жінок та чоловіків.

Молодий чоловік

Шановний голово! я нагадаю
Про того тут, кого ми добре знали,
Чиї слівця, цікаві приповідки,
Дотепні жарти, відповіді влучні,
Ущипливі в поважності забавній,
Бенкети наші сміхом приправляли
І гнали морок, що чума безжална,
Негадано в гостину завітавши,
На найясніші посила уми.
Два дні тому, як вигадками тішив
Він збори наші; тож не може бути,
Щоб ми на цім гулянні безтурботнім
Забули Джексона! Його тут крісло
Стоїть порожнє, ніби виглядає
Веселуна — а він пішов уже
У попідземні селища холодні...
Ніколи красномовніший язик
Не замовкав іще у п'яній гробу;
Та ми тимчасом живемо, і нам
Нема чого смутитися. Дзвінки
Візьмімо кубки, в вигуках веселих
Згадаймо Джексона, немов між нами
І досі він живий!..

Голова бенкету

Покинув перший
Він коло наше, і тому в мовчанні
Ми вип'єм в честь його.

Молодий чоловік

Хай буде так!

(Усі п'ють мовчки)

Голова

Твій голос, дівчино, у рідних співах
Дійшов межі довершеності. Пісню
Зачни нам, Мері, дику і тужливу,
Щоб потім ми в веселощі пірнули
Ще запальніш, як той, хто в дивнім сні
Був розлучився з нашою землею.

Мері

(співає)

Мирна праця, втіхи милі
В краї нашому цвіли.
Юрми люду щонеділі
До церков побожно йшли;
Наших діточок у школі
Щебетали голоси,
І з серпом блищала в полі
Криця гострої коси.

Час прийшов — заперто школу,
Обезлюділи церкви,
Жито клониться додолу,
Ліс мовчить, як неживий.
На селі людей немає,
Мов пожежа перейшла,—

Тільки цвинтар всіх приймає
До останнього житла.

Щохвилини мертвих носять,
А моління ще живих
Крізь ридання бога просять
Упокоїть душі їх!
Щохвилини інше тіло
Похорону дожида,
І збиваються могили,
Наче в бурю череда!

Як судила доля рано
Одвісти твоїй весні,
Я молю тебе, коханий,
Та не суджений мені,
Не цілуй у мертві губи,
Не доторкуйся руки,—
Проведи в могилу, любий,
Вірну Дженні здалеки.

А тоді — покинь ці луки
І піди в далеку путь,
Щоб душі безмежні муки
Десь розвіять і забудь.
А коли чума відхлине,
Мій німий одвідай прах,
А Едмонда не покине
Дженні й там, у небесах!

Голова

За пісню цю спасибі, люба Мері,
За пісню, повну смутку та скорботи!
Колись чума, як бачиться, так само
Одвідала поля й долини ваші,—
І стогони та зойки розлягались

На берегах потоків і струмків,
Що в наші дні дзюркочуть супокійно
У дикім раї вашої землі;
Той чорний рік, коли в страшні покоєні
Лягли одважні, чисті, молоді, —
Яку він пам'ять по собі лишив?
Хіба що в простій пісні відгомони,
Тужливі та приємні. Ні! Ніщо
Так не печалить нас серед бенкету,
Як ніжний звук, одбитий у серцях!

Мері

О, я б воліла не співать ніколи,
Свій рідний край покинувши навек!
Батьки любили слухать юну Мері,
І я тепер неначе наслухаю
Саму себе в далекій бідній хаті...
Мій голос був тоді солодший: він
Був голосом невинності.

Луїза

Не в моді
Тепер такі пісні! Та й досі ще
Є прості душі; їм сльоза жіноча
Довірливі розчулює серця.
Здається їй, що тут ніхто не встоїть
Перед її плачем! Коли б же сміхом
Хотіла взяти, то, мабуть, усе
Сміялась би. Хвалив тут Вальсінгам
Красунь північних, — ну, вона тепер
І розстогналася. О, ненависні
Шотландські коси, жовті та гідкі!

Голова

Стривайте-но: коліс я чую стук!
(*Іде віз, повний мерців. За погонича на ньому негр*)

Луїза, бач, зомліла! А здавалось,—
Тверде у неї серце, як у мужа.
Жорстокий проти ніжного кволіший,
І страх живе у пристрасній душі!
Водою збризни, Мері! Так. Йй краще!

Мері

Ганьби моєї та печалі сестро,
Схились до мене.

Луїза

(приходячи до пам'яті)

Демон уявився

Мені вві сні — весь чорний, білоокий,
У свій візок мене він кликав. Там
Лежали трупи й хрипло белькотали
Незрозумілі і страшні слова...
Скажіть мені: цей віз проїхав справді
Чи тільки снівся?

Молодий чоловік

Годі-бо, Луїзо,

Розвеселись. Хоч улиця вся наша —
Німотний схов од смерті та відчаю,
Безжурності та забуття притулок,—
Та, може, скрізь візок той проїздить,
І ми його перепинять не смієм.
А щоб кінець покласти цій розмові
Та втішити жіноцтво,— заспівай
Нам, Вальсінгаме, не сумної пісні,
Що від журби шотландської вродилась,
А пісні, де панує буйний Вакх,
Що виникла над келихом кипучим!

Голова

Того не вмію. Заспіваю гімн
Чумі на честь. Я вчора склав його,
Коли вночі додому повернувся.
Уперше за життя мене охота
Взяла до рим! То слухайте ж пильніш:
Мій хриплий голос тут якраз пасує.

Голоси

Гімн про чуму! Послухаймо його!
Гімн про чуму! Чудесно! Bravo! bravo!

Голова

(співає)

Коли погрозлива зима,
Як гордий вождь, веде сама
На нас жорстокі та суворі
Полки морозів і снігів,—
Огні ми світимо бадьорі
І бенкетуєм круг огнів.

Цариця гнівная, Чума
Тепер іде на нас сама,
На жниво важачи багате,
І в наші вікна день за днем
Могильна стукає лопата...
Куди ж од неї ми втечем?

Як од примхливої зими,
Замкнімось, друзі, од Чуми!
Креснім огню, чарки налиймо,
Повиймо пристрастю уми,
І, шалу кинувшись в обійми,
Прославмо царствіє Чуми.

Є дивні чари у бою,
Страшної прірви на краю,
В безмежнім, грізнім океані,
В ревінні хвиль, в диханні тьми,
І в аравійським урагані,
І в лютім подиху Чуми.

Все, що загибеллю грозить,
Для серця смертного таїть
Незрозуміле чарування,
Безсмертя, може, відчуття!
Щасливий той, хто в дні страждання
Ним осолоджував життя.

Хвала ж тобі, Чумо, хвала!
Нам не страшна могильна мла!
Уже йдучи по смертних сходах,
Підносим пінні кубки ми
І Діви-Рози п'ємо подих,
Хоч може... сповнений Чуми!

(Входить старий священик)

С в я щ е н и к

Безбожний спів, безбожні нечестивці!
Бенкетами, розпусними піснями
Глузуєте з німої тиші ви,
Що всюди смерть посіяла похмура!
На цвинтарі, під похоронний плач,
Під голосіння ревно я молюся,—
А ваші дикі ігрища блюзнірські
Тривожать супокій могил,— і землю
Над мертвими тілами потрясають!
Коли б жінок і немощних молитви
Загальної не освятили ями,—
Сказав би я, що духи тут лукаві

Схопили душу вмерлого злочинця
І в вічну темряву зо сміхом тягнуть.

Кілька голосів

Про пекло ловко він оповіда!
Іди, старий! Тут не до тебе, діду!

Священник

Святою вас я заклинаю кров'ю
Спасителя, розп'ятого за нас:
Безбожну киньте гулянку, коли
Ви хочете зустріть на небесах,
Кого любили у житті земному.
Розходьтесь по своїх домах!

Голова

Доми

Смутні у нас — ми прагнемо утіхи!

Священник

Ти, Вальсінгаме, ти! А чи забув,
Як на колінах — так іще недавно —
Труп материн сльозами обливав
І в горі бився на її могилі?
Що ж, думаєш, вона тепер не плаче,
Побачивши з небес, як син в розпусті
Гріховній тоне; чувши голос твій,
Що тут пісні вигукує скажені
Серед плачів та співів молитовних?
Іди ж за мною!

Голова

О, навіщо ти

Прийшов мене тривожити? З тобою
Я не піду. Мене сюди навик

Одчай і муки міцно прикували,
Свідомість непрощеного гріха,
Жах порожнечі, що стрічаю я,
У дім свій повернувшись змертвілий,—
І цих розваг незнані солодощі,
І кубка цього золота трутизна,
І пестоші (хай бог мене простить!) —
Хоч грішної, та любої істоти.
Тінь матері не викличе мене
Відсіль. Запізно ти сюди прибув.
Зусилля марні, хоч за них я вдячний...
Іди ж, старий! Та хто з тобою піде —
Хай буде проклят нині і повік!

Г о л о с и

Браво! браво! наш голова дотепний!
От так сказав! Геть, діду, геть іди!

С в я щ е н и к

Матільдин кличе дух тебе святий!

Г о л о в а

(встає)

Заприсягнись, піднявши в небеса
Бліду, зів'ялу руку, залишить
В труні ім'я, навіки завіміле!
Коли б од неї, чистої, схватись
Я силу мав!.. Вона мене вважала
За чесного, за гордого, і щастя
В моїх обіймах знала неземне...
Де я?.. о благовіснице небесна!
Тебе я бачу там, куди мій дух
Уже повік не досягне...

Жіночий голос

Безумець:

Йому ввижається померла жінка!

Священик

Ходім за мною...

Голова

Ні, мій отче, зглянься,
Лиши мене!

Священик

Хай бог тебе спасе!
Прощай, мій сину.

(Виходить. Бенкет триває. Голова глибоко замислений)

1830 р.

З М І С Т

	Стор.
Скупий ридар	3
Камінний гість	27
Модарт і Сальєрі	69
Бенкет у чуму	83

Редактор П. Нестеровський
Художник О. Павловський
Техредактор В. Тернавський
Коректор В. Вороніна

А. С. Пушкин
МАЛЕНЬКІЕ ТРАГЕДИИ
(на українском языке).

БФ 01587. Здано на виробництво 2-IV 1949 р.
Підписано до друку 15-V 1949 р. Друкованих
арк. 3.0. Обліково-видавничих аркушів 3,125.
Тираж 5.000. Зам. 290. Ціна в оправі 4 крб.

Друк. „Мистецтво“ Управління у справах
поліграфії та видавництва при Раді Міністрів
УРСР. Харків, Пушкінська, 41.

4.крб.